

ELWIRA KACZYŃSKA
KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

TESALSKA I KRETEŃSKA NAZWA TYKWY POSPOLITEJ

W dziele zatytułowanym *Uczta mężów (Deipnosophistae)* zachował się obszerny wywód Atenajosa z Naukratis o antycznym nazewnictwie rzepy, zwanej inaczej kapustą polną (*Brassica campestris* L., syn. *Brassica rapa* L.)¹. Starożytny erudyta, chcąc popisać się uczonością i odczytaniem, wskazał na liczne dialektalne nazwy tej rośliny. Odpowiedni tekst brzmi następująco:

ΓΟΓΓΥΛΙΔΕΣ. Ταύτας Ἀπολλᾶς ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων ὑπὸ Λακεδαιμονίων γάστρας φησὶ καλεῖσθαι. Νίκανδρος δ' ὁ Κολοφώνιος ἐν ταῖς Γλώσσαις παρὰ Βοιωτοῖς γάστρας ὀνομάζεσθαι τὰς κράμβας, τὰς δὲ γογγυλίδας ζεκελτίδας. Ἀμερίας δὲ καὶ Τιμαχίδας τὰς κολοκύντας ζακελτίδας καλεῖσθαι. [...] τούτοις δ' οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ὁμοῖον εἰ μὴ ἡ νῦν προσαγορευομένη βουνιάς. Θεόφραστος δὲ βουνιάδα μὲν οὐκ ὀνομάζει, ἄρρενα δὲ καλεῖ τινα γογγυλίδα, καὶ ἴσως αὕτη ἐστὶν ἡ βουνιάς. Νίκανδρος δ' ἐν τοῖς Γεωργικοῖς τῆς βουνιάδος μνημονεύει.

„RZEPY (*gongylides*). Apollas w dziele *O miastach Peloponezu* donosi, że Lacedemończycy zwą je *gastrai* (brzuchatkami). Nikander z Kolofonu jednak w *Glosach* [twierdzi], że u Beotów słowem *gastrai* określa się kapusty, rzepy zaś słowem *zekeltides*. Amerias i Timachidas z kolei [utrzymują], że nazwa *zakeltides*² odnosi się do dyni³.

Dr hab. ELWIRA KACZYŃSKA – adiunkt w Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Katedra Filologii Klasycznej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: aradaina@gmail.com.

Prof. dr hab. KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK – profesor Zakładu Latynistyki i Językoznawstwa przy Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Łódzkiego; adres do korespondencji: Zakład Latynistyki i Językoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź; e-mail: ktw@uni.lodz.pl.

¹ Z. PODBIELKOWSKI, *Słownik roślin użytkowych*, Warszawa: PWRiL 1985⁵, s. 141 (nr 391).

² W cytowanym przekładzie autorzy niniejszego artykułu wprowadzili przypisywany Ameriasowi z Macedonii (III w. p.n.e.) i Timachidasowi z Rodos (I w. p.n.e.) wariant *zakeltides* (w tłu-

[...] Do wymienionych nic nie jest podobne z wyjątkiem tej, którą obecnie nazywają *bounias*. Teofrast, chociaż nie posługuje się nazwą *bounias*, nazywa jakąś rzepę (*gongylis*) męską i być może właśnie ona jest ową *bounias*. Nikander wspomina o omawianej przez nas *bounias* w swoim *Poemacie o rolnictwie*” (tłum. J. Danielewicz)⁴.

W cytowanym fragmencie Atenajos zestawia attycko-jońską nazwę γογγυλῖς (‘rzepa’) z lakońskim określeniem γάστρα oraz z beockim ζεκελις. Uwydatnia też, że „męska” odmiana rzepy nosiła miano βουνιάς. Istotnie, botanicy wyróżniają dwie odmiany rzepy, tj. rzepę podługowatą (subvar. *oblonga* [Mill.] O.E. Schulz), mającą wydłużony („męski”) korzeń, oraz rzepę zwyczajną (subvar. *depressa* [DC.] O.E. Schulz), którą charakteryzuje krótki, kulisty („żeński”) korzeń⁵.

Trzy greckie nazwy rzepy, tj. βουνιάς, γάστρα, γογγυλῖς, są dość przejrzyste pod względem etymologicznym i słowotwórczym. Apelatyw βουνιάς f. ‘gatunek rzepy’⁶ znajduje motywację w wyrazie gr. βουνός ‘pagórek, wzgó-

maczeniu J. Danielewicza pojawia się forma *zekeltides*). Warto przywołać w tym miejscu wypowiedź znakomitego niemieckiego filologa Kurta Lattego: „Vocalem syllabae primae in A in Ameriae et Timachidae saltem loco α fuisse testator contra Kaibelium Peppinck, Observat. in Athen. 55, ita ut appareat ζακ- verum esse”, zob. *Hesychii Alexandrini Lexicon*. Recensuit et emendavit K. LATTE, t. 2, Hauniae: Ejnar Munksgaard 1966, s. 813.

³ W tekście greckim pojawia się forma attycka (w acc. pl.) τὰς κολοκύντας. Nazwa ta nie może odnosić się ani do dyni zwyczajnej (*Cucurbita pepo* L.), ani do dyni olbrzymiej (*Cucurbita maxima* L.), gdyż rośliny te sprowadzono z Ameryki do Europy dopiero w XVI w., zob. O. SCHRADER, A. NEHRING, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, Bd. 1, Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter 1917-1923, s. 652-654; T. GORCZYŃSKI (red.), *Rośliny użytkowe*, Warszawa: WP 1961, s. 63. Helmut Genaust kategorycznie stwierdza, że „die echten Kürbisse den Alten noch fremd waren”, zob. H. GENAUST, *Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen*, Hamburg: Nikol Verlagsgesellschaft 2005³, s. 188-189. W starożytności terminem gr. κολοκύνθη, att. κολοκύντη f. określano tykwę pospolitą a kalebasę (*Lagenaria siceraria* [Molina] Standl., syn. *Cucurbita lagenaria* L., *Lagenaria vulgaris* Sér.), zob. R. BEEKES, *Etymological Dictionary of Greek*, vol. 1, Leiden–Boston: Brill 2010, s. 738-739.

⁴ ATENAJOS, *Uczta mędrców*. Przekład, wstępem i komentarzem opatrzyli K. BARTOL i J. DANIELEWICZ, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2010, s. 695.

⁵ Z. PODBIELKOWSKI, *Słownik...*, s. 141.

⁶ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik grecko-polski*, t. 1, Warszawa: PWN 1958, s. 438 (‘rzepa’); O. JUREWICZ, *Słownik grecko-polski*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2000, s. 154 (‘rzepa’); W. PRELLWITZ, *Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1892, s. 51 (‘eine längliche Rübenart’). Inne słowniki starogreckie zazwyczaj informują, że termin βουνιάς f. oznaczał ‘kapustę rzepak’, *Brassica napus* L., zwłaszcza jej odmianę uprawną ‘brukiew, karpień, *Brassica napus* L. var. *napo-brassica* L.), zob. И.Х. ДВОРЕЦКИЙ [I.Ch. DWORIECKIJ], *Древнегреческо-русский словарь*, t. 1, Москва: Государственное Издательство Иностранных и Национальных Словарей 1958, s. 304 (‘брюква’); F.R. ADRADOS (ed.), *Diccionario griego-español*, vol. 4, Madrid: Consejo Superior de Investi-

rze'⁷. Inna nazwa rzepy, gr. lak. γάστρᾱ⁸, pozostaje w etymologicznym związku z rzeczownikami oznaczającymi 'brzuch; coś wypukłego, brzuchatego', por. gr. att. γάστρᾱ, joń. γάστρη f. 'brzusiec naczynia, brzuchate naczynie' oraz γαστήρ f. 'brzuch, żołądek; łono macierzyńskie; brzusiec naczynia' (< *γραστήρ, dosł. 'żarłok, pożeracz')⁹, choć z uwagi na powszechność rzepy w jądłospisie starożytnych Greków nie można wykluczyć bezpośrednioj derywacji od czasownika gr. γράω 'gryźć, żuć, jeść'¹⁰ przeprowadzonej za pomocą przyrostka *-trā, por. gr. cypr. ka-ra-si-ti [= γράσθι] 2 pers. imp. aor. act. 'jedz!'¹¹ (< ie. *gras- 'gryźć, jeść', por. stind. grāsate 'pochłania, połyka, pożera', łac. grāmen n. 'trawa' < *grasmn¹²). Z kolei forma attycko-jońska γογγυλῖς f. (także γογγύλη f.) 'rzepa okrągła' nawiązuje bezpośrednio do przymiotnika stgr. γογγύλος 'zaokrąglony, okrągły'¹³. Starogrecka nazwa

gaciones Científicas 1994, s. 744 ('nabo'); H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon, With a revised supplement*, Oxford: Clarendon Press 1996, s. 326 ('French turnip'); F. MONTANARI, *Vocabolario della lingua greca*, Milano: Loescher Editore 2003, s. 418 ('ravizzone'). Zob. też DIOSCÓRIDES, *Plantas y remedios medicinales (De materia medica, libros I-III)*, Introducción, traducción y notas de M. García Valdés, Madrid: Editorial Gredos 1998, s. 305 ('el nabo').

⁷ É. BOISACQ, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Heidelberg: Carl Winter-Paris: Libraire C. Klincksieck 1916, s. 129; J.B. HOFMANN, *Etymologisches Wörterbuch des Griechischen*, München: Verlag von R. Oldenbourg 1950, s. 38, s.v. βουτιάς; A. CARNOY, *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain: Publications Universitaires – Institut Orientaliste 1959, s. 56; P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, t. 1, Paris: Éditions Klincksieck 1968, s. 190; R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 231-232.

⁸ Lakońska nazwa rzepy została dwukrotnie zarejestrowana w leksykonie Hesychiosa: γάστρα · γογγυλῖς · ἡ κράμβη 'rzepa lub kapusta' (HAL γ-193); γασταία · ἡ γογγυλῖς · Λάκωνες 'rzepa. Lakończycy' (HAL γ-204).

⁹ A. CARNOY, *Dictionnaire étymologique...*, s. 128; P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique...*, vol. 1, s. 212; R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 262.

¹⁰ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik...*, t. 1, s. 482.

¹¹ M. EGEMeyer, *Wörterbuch zu den Inschriften im kyprischen Syllabar*, Berlin–New York: Walter de Gruyter 1992, s. 60; E. KACZYŃSKA, K.T. WITCZAK, *Cyprijski epigram na wotywnym reliefie z Golgoj (ICS nr 264)*, w: K. BARTOL, J. DANIELEWICZ (red.), *Epigram grecki i łaciński w kulturze Europy. Konferencja ogólnopolska, Poznań, 11-12 grudnia 1995*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1997, s. 131. Czasownik gr. cypr. γράω ma również doskonałe poświadczenie w leksykonie Hesychiosa, por. γρᾱ · φάγε. Κύπριοι ('jedz! Cypryjczycy') (HAL γ-876), καγρᾱ · καταφαγᾱς. Σαλαμίνιοι ('żarłok. Mieszkańcy [cyprijskiej] Salaminy') (HAL κ-32), por. F. BECHTEL, *Die griechischen Dialekte*, Bd. 1, Berlin: Weidmann 1963², s. 408.

¹² Por. J. POKORNY, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern–München: Francke Verlag 1959, s. 404; H. RIX (Hrsg.), *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag 2001², s. 192.

¹³ E. BOISACQ, *Dictionnaire étymologique...*, s. 153; A. CARNOY, *Dictionnaire étymologique...*, s. 133; H.J. FRISK, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. 1, Heidelberg: Carl

rzepy jest zachowana zarówno w literackim języku nowogreckim, jak i w licznych dialektach współczesnych, por. ngr. γογγύλι, γόγγυλο n. (rzadziej γογγύλη f.) ‘rzepa’¹⁴; ngr. dial. smyrneński βογγύλι n. ‘rzepa’; ngr. dial. macedoński (w miejscowości Welwentos k. Kozani) βουγγύλ’ n. ‘ts.’; ngr. dial. chijski γογγύλι n. ‘okrągła rzepa / runde Rübe’, kapadocki, cakoński γογγύλι n. ‘ts.’, kyteryjski γογγύλι n. ‘rodzaj rośliny strączkowej / είδος οσπρίου’; pontyjski γόγγυλος m. ‘rzepa’, także augmentywna forma (w Chaldii) γόγγυλας m. ‘duża rzepa / grosse Rübe’¹⁵. Grecki wyraz γόγγυλο (‘rzepa’) funkcjonuje jako zapożyczenie we współczesnych dialektach południow włoskich, zob. wł. dial. (płn. Kalabria) *gúngulu* ‘dzwonek rapunkuł i jego owoc / raperonzolo e il suo frutto’¹⁶.

Czwarta nazwa (beocka) ζεκελίς jest etymologicznie niejasna¹⁷. Posiada ona odpowiednik ζακελίς odnoszący się – jak zapewnia Atenajos, powołując się na autorytet leksykografa Ameriasa z Macedonii (III w. p.n.e.) i historyka Timachidasa z Rodos (I w. p.n.e.) – do ‘tykwy pospolitej albo kalebasy, *Lagenaria siceraria* (Molina) Standl., syn. *Cucurbita lagenaria* L., *Lagenaria vulgaris* Sér.’, której attyckie miano brzmiało κολοκύνθη¹⁸.

Winter 1960, s. 318; O. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique...*, vol. 1, s. 231; R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 271.

¹⁴ И.П. ХОРИКОВ, М.Г. МАЛЕВ [I.P. CHORIKOW, M.G. MALEW], *Новогреческо-русский словарь*, Москва: Издательство «Русский Язык» 1980, s. 224, s.v. γογγύλι, γόγγυλο; Α.Θ. ΦΛΩΡΟΣ [A.Th. FLOROS], *Νεοελληνικό ετυμολογικό και ερμηνευτικό λεξικό*, Αθήνα: Α. Λιβάνης & Σία «Νέα Σύνορα» 1980, s. 111; Ν.Π. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ [N.P. ANDRIOTIS], *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 1990³, s. 70; Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ [G. BABINIOTIS], *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002², s. 432; Δ. ΙΑΚΩΒ et alii (eds.), *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 2005⁵, s. 319; Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ [G. BABINIOTIS], *Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2011², s. 315.

¹⁵ N. ANDRIOTIS, *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1974, s. 198; Δ.Λ. ΚΟΜΗΣ [D.L. KOMIS], *Κυθηραϊκό λεξικό*, Αθήνα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών 1995, s. 110.

¹⁶ G. ROHLFS, *Lexicon Graecanicum Italiae inferioris. Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1964², s. 111.

¹⁷ Por. W. PRELLWITZ, *Etymologisches Wörterbuch...*, s. 109, s.v. ζακελίδες; L. MEYER, *Handbuch der griechischen Etymologie*, Bd. 3, Leipzig: Verlag von S. Hirzel 1901, s. 265 (‘Dunkler Herkunft. Ob etwa urgriechisch?’); P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique...*, vol. 2, s. 397, s.v. ζεκελίδες; R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 497.

¹⁸ ΑΤΕΝΑΙΟΣ, *Uczta mędrców...*, s. 173 (II 59c), podaje *explicito*, że „pisarze attyccy stosują tylko nazwę *kolokynte*” (tłum. K. Bartol). Warto odnotować, że pokrewna forma jońska κολοκύνθη f. ‘tykwa pospolita, kalebasa, tykwa zwyczajna’ zawierała zębową aspiratę [tʰ], zob. P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique...*, vol. 2, s. 557; A. QUATTORDIO MORESCHINI, *Le formazioni nominali greche in -nth-*, Roma: Edizioni dell’Ateneo 1984, s. 55-56; R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 738-739.

TESALSKA GENEZA APELATYWU ΖΑΚΕΑΤΙΣ

Robert Beekes stawia przekonującą tezę, że beocka nazwa ζεκελίδες f. pl. ('rzepy'), podobnie jak jej wariant ζακελίδες ('tykwy'), musi być pochodzenia eolskiego („Aeol. for γογγυλίδες ‘turnips’ or κολοκύνται ‘gourds’”¹⁹). Istotnie, te dwie formy nie pojawiają się w zachowanych utworach literackich napisanych w dialekcie attyckim, jońskim lub w kojné hellenistycznej. Eolskie pochodzenie nazwy rzepy (beoc. ζεκελίς) i tykwy zwyczajnej (gr. dial. ζακελίς) polega zapewne na przyjęciu hipotezy o obecności w tych fitonimach eolskiego przedrostka intensyfikującego *ζα- ‘bardzo’²⁰ (= gr. att.-joń. δια-), por. lesb. ζάβατος (= att.-joń. διαβατός) adi. ‘możliwy do przejścia, łatwo osiągalny’, lesb. ζάδηλος (= att.-joń. διάδηλος) adi. ‘podziurawiony’, lesb. ζακρούεις adi. ‘mrozący’²¹, beoc. δάθιος (= gr. hom. ζάθεος) adi. ‘bardzo boski, prześwięty’ (< starobeockie *ζα- < δια-)²².

¹⁹ R. BEEKES, *Etymological Dictionary...*, s. 497.

²⁰ Przedrostek intensyfikujący ζα- jest zarejestrowany jako samodzielna jednostka leksykalna w słowniku Hesychiosa z Aleksandrii, por. ζά · μέγα. ισχυρόν. πολύ. ὄθεν και ζάπλουτος ὁ μεγάλοπλουτος „za [znaczy] bardzo, mocno, wielce. Stąd i zaplutos [znaczy] bardzo bogaty” (HAL ζ-1), zob. K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 257.

²¹ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik grecko-polski*, t. 2, Warszawa: PWN 1960, s. 395. Zob. też HJ. FRISK. *Griechisches...*, Bd. 1, s. 606 s.v. ζά; P. CHANTRAINE, *Dictionnaire étymologique...*, vol. 2, s. 396 s.v. ζά. Głosy Hesychiosa z Aleksandrii, zawierające przedrostek ζα-, przeanalizował W. SOWA, *Greek ζά for διά and Some «Lesbian» Glosses*, „Emerita” 77(2009), z. 2, s. 271-294, dochodząc do wniosku, że „they all (except for special cases for ζάγηρ and ζάπεδον) belong to the poetical diction”. Wydaje się, że niektóre z przedyskutowanych glos mogą mieć genezę mykeńską i wywodzić się z przedhomeryckiej tradycji epickiej. Nie można jednak wykluczyć ewentualności, że niektóre głosy Hesychiosa zostały przejęte z dialektu tesalskiego lub beockiego za pośrednictwem dzieła Ameriasa z Macedonii.

²² Forma (późno)beocka δά-θιος jest poświadczona u poetki Korynny z Tanagry (I.1.13 P.). Papirus berliński z II w. n.e. (*P. Berol.* 13284), zawierający fragmenty jej utworów, pokazuje cechy dialektu beockiego charakterystyczne dla epoki hellenistycznej (III lub II w. p.n.e.). Nie ulega wątpliwości, że przedrostek beocki δα- reprezentuje uprzednią postać starobeocką *ζα- (< gr. δια-), jako że fonem grecki ζ [dʒ] był zapisywany w beockich tekstach dialektalnych jako -δδ-, np. beoc. τὸ πέδδου = att. οἱ πέζοι m. pl. ‘piechota, piesi żołnierze’ (w nagłosie zawsze δ-, por. beoc. Δεύς = att.-joń. Ζεύς). Warto w tym miejscu odnotować, że Hesychios z Aleksandrii rejestruje formę starobeocką τρίπεζα f. ‘stół’ (HAL τ-1414: τρίπεζαν · τὴν τράπεζαν. Βοιωτοί), która w późniejszych tekstach beockich (III w. p.n.e.) pojawia się w postaci τρέπεδδα f. ‘stół’ (A. BARTONĚK, *Chrétomatie starořeckých nářečních nápisů*, Brno: Masarykova Univerzita 2011, s. 85, 114) z regularnym eolskim przejściem -ρι- w -ρε- oraz z przekształceniem fonemu ζ [dʒ] w δδ [dd] zapewne przez formę pośrednią σδ [zd], poświadczoną w dialekcie lesbijskim (a także w tesalskim, np. tesal. δικαζδέτου = att. δικαζέτω), por. J. MENDEZ DOSUNA, *Αιολικές διάλεκτοι*, w: A.-Ph. CHRISTIDIS [A.-Φ. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ] (ed.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 2014², s. 394, 396. Ten sam termin jest poświadczony w dialekcie mykeńskim jako *to-pe-za* [tórpēdza] f. ‘stół’ <

Posługując się metodą wykluczeń, opartą na ustabilizowanej i gruntownej wiedzy dotyczącej greckiej dialektologii, możemy z powodzeniem przypisać nazwę ζακελίτις ('tykwa') dialektowi tesalskiemu. Grupa dialektów eolskich składa się z trzech idiolektów – beockiego, lesbijskiego i tesalskiego. Łatwo wykazać, że ani beocka, ani lesbijska proveniencja wyrazu ζακελίτις nie wchodzi w rachubę. Beocki odpowiednik brzmiał – jak wiadomo – ζεκελίτις i oznaczał inną roślinę, tj. rzepę. Z kolei dialekt lesbijski wprowadził dwie niezwykle ważne innowacje, których nie dostrzegamy w dyskutowanej nazwie ζακελίτις, mianowicie [1] tzw. barytonezę eolską, polegającą na cofnięciu akcentu jak najdalej od końca²³, oraz [2] spirantyzację spółgłoski zębowej τ [t] w pozycji przed samogłoską przednią ι [i]²⁴. Oczekiwany lesbijski odpowiednik musiałby zatem przybrać hipotetyczną postać *ζάκελσις (pl. *ζακέλσιδες), która nigdzie w tekstach literackich i epigraficznych nie została udokumentowana. W tej sytuacji należałoby przypuszczać, że termin ζακελίτις (pl. ζακελίτιδες) jest tesalskiego pochodzenia²⁵, a do literatury greckiej trafił za sprawą leksykografa greckiego Ameriasa z Macedonii (III w. p.n.e.), z dorobku którego korzystał zarówno Timachidas z Rodos (I w. p.n.e.), jak i Atenajos z egipskiej Naukratis (III w. n.e.).

pgr. *(k^w)tr-ped-jä f. 'stół' (dosł. 'czteronożny; mający cztery nogi'), a w dialektach attycko-jońskich jako τράπεζα f. 'stół w jadalni; stół bankierski, lada, kantor wymienny'.

²³ V. PISANI, *Manuale storico della lingua greca*, Brescia: Paideia Editrice 1973, s. 60; O. JURWICZ, *Gramatyka historyczna języka greckiego*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999², s. 58-59; S. COLVIN, *A Historical Greek Reader. Mycenaean to the Koiné*, Oxford–New York: Oxford University Press 2007, s. 42.

²⁴ C.D. BUCK, *The Greek Dialects. Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*, Bristol: Bristol Classical Press 2009, s. 149; J. VENDRYES, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion 1960, s. 63. Helmut Rix uważa, że asybilacja τ > σ zaszła w dialekcie lesbijskim pod wpływem jońskim ("durch Einfluß des Ion."), zob. H. RIX, *Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1992, s. 89.

²⁵ Geneza attycko-jońska i achajska rozpatrywanej formy ζακελίτιδες musi być wykluczona z powodu zachowania spółgłoski zębowej τ [t] w pozycji przez samogłoską przednią ι [i]. Z kolei nagłos ζα- (< δια-) jest możliwy na gruncie eolskim i achajskim, ale nie doryckim lub attycko-jońskim, gdzie δια- zostało zachowane. Należy odnotować, że teksty epigraficzne z terenu Tesalii nie poświadczają przedrostka intensyfikującego ζα-, zatem jego występowanie jest domniemane. W inskrypcjach z III-II w. p.n.e., odnalezionych w miejscowości Krannon (z tesalskiej Pelazgiotydy) pojawia się przyimek διέ (= att.-joń. διά), rejestrujący wygłosowy wokalizm [ε], zob. F.R. ADRA-DOS (ed.), *Diccionario...*, vol. 4, s. 954. Czyżby forma beocka ζεκελίτιδες 'rzepa' zawierała ten sam sekundarny wokalizm?

DIALEKTALNE NAZWY ‘RZEPY / TYKWY’
W ŚWIETLE ŹRÓDEŁ LEKSYKOGRAFICZNYCH

Nazwa rzepy lub tykwy została dwukrotnie poświadczona w leksykonie rzadkich i niejasnych słów, stworzonym pod koniec V w. n.e. przez Hesychiosa z Aleksandrii²⁶:

ζακελίδες · κολοκύνται. ἢ γογγυλίδες (‘tykwy lub rzepy’) (HAL ζ-24)²⁷;
ζακαυθίδες · κολοκύνται (‘tykwy’) (HAL ζ-30)²⁸.

Przytoczone wyżej glosy różnią się w kilku szczegółach, wymagających dodatkowego objaśnienia i komentarza językowego, ale uderzające ich podobieństwo i zbieżne znaczenie pozwalają uznać je za wariantowe formy dialektalne wywodzące się z jednego archetypu.

Trzecia glosa, zarejestrowana w bizantyńskim źródle leksykograficznym, przypisuje pokrewne słowo mieszkańcom Lidii:

ζακυνθίδες κολοκύνθαι · αἱ γογγυλίδες παρὰ Λυδοῖς (‘rzepy u Lidyjczyków’)²⁹.

Glosa ta budzi wątpliwości rozmaitej natury. Po pierwsze, jej lemat (ζακυνθίδες κολοκύνθαι) w stosunku do wcześniejszych glos Hesychiosa został gruntownie rozbudowany na skutek przyłączenia fragmentu objaśnienia (tj. κολοκύνθαι). Po drugie, poszerzenie lematu umożliwiło potraktowanie komponentu początkowego jako przymiotnika rodzaju żeńskiego ζακυνθίς³⁰, urobionego od nazwy własnej *Zakynthos* (gr. Ζάκυνθος),

²⁶ Godny odnotowania jest komentarz edytorski odnoszący się do obu tych glos, zob. K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 812-813.

²⁷ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 257.

²⁸ Kodeks marcjański zawiera lemat ζακαυθίδες.

²⁹ I. BEKKER (ed.), *Anecdota Graeca*, vol. 1: *Lexica Segueriana*, Berolini: G.C. Nauck 1814, s. 261. R. GUSMANI, *Lydisches Wörterbuch mit grammatischer Skizze und Inschriftensammlung*, Heidelberg: Carl Winter 1964, s. 273, cytuje glosę lidyjską w odmiennej formie: ζακυνθίδες · αἱ γογγυλίδες παρὰ Λυδοῖς.

³⁰ Taka forma żeńska nie posiada potwierdzenia w tekstach antycznych. Stefan Bizantyjski podaje jedno etnikon żeńskie: Ζακυνθία i trzy etnika męskie: Ζακύνθιος, Ζακυνθιανός, Ζακυνθειός, zob. A. MEINEKE (ed.), *Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt*, Chicago (Illinois): Ares Publishers 1992, s. 294 (reprint edycji z 1849 r.). Należy jednak odnotować, że żeńskim odpowiednikiem męskich etników na -εύς były derywaty przymiotnikowe budowane za pomocą sufiksu -ίς (gen. sg. -ίδος). Etnikon, derywowane od nesonimu Ζάκυνθος, jest poświadczone już w drugim tysiącleciu p.n.e. w tekstach linearnych B z Pylos i Myken, por. gr. myk. *za-ku-si-ja* [dzakunsija] nom. pl. n. (PY Sa751; PY Sa 787.B), *za-ku-si-jo* [dzakunsijōi] dat. sg. (MY Oe 122). Zob. F. AURA JORRO (ed.), *Diccionario micénico*, vol. 2, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1993, s. 454.

określającej dużą wyspę grecką leżącą na Morzu Jońskim³¹. Po trzecie, poprawiony lemat ζακυνθίδες κολοκύνθαι stał się w pełni zrozumiały na gruncie greckim ('zakynthijskie tykwy'), który bynajmniej nie wymagał eksplikacji czy komentarza. Po czwarte, typowo greckie i w pełni zrozumiałe zestawienie syntaktyczne ζακυνθίδες κολοκύνθαι przypisano (co jest szczególnie zaskakujące!) starożytnym Lidyjczykom, czyli ludności niegreckiej pochodzenia anatolijskiego. Trudno bowiem zaakceptować domysł, że ludność barbarzyńska zachowała pierwotne wyrażenie greckie wraz z jego dość oczywistą motywacją, podczas gdy sami Grecy (Beoci i Tesalowie) odkształcili nazwę rzepy (względnie tykwy) do tego stopnia, że stała się zupełnie nieprzejrzysta.

Te obserwacje prowadzą do istotnej konkluzji. Wersja ζακυνθίδες nie ma żadnej obiektywnej wartości i polega na bezzasadnej inwencji nieznanego, średniowiecznego leksykografa, który przypisał nazwę rzepy Lidyjczykom zapewne z tego tylko powodu, że w epoce bizantyńskiej ludność zamieszkująca krainę geograficzną zwaną Lidia była już w pełni zhellenizowana. W tej sytuacji wywód rzekomego lidyjskiego terminu dla 'rzepy' od nazwy wyspy Zakynthos wydaje się absolutnie wykluczony³². Skoro bowiem beocka nazwa rzepy (ζεκελίς) i tesalska nazwa tykwy (ζακελίς) są niemotywowane i nieobjaśnione na gruncie greckim, to trudno oczekiwać, by w apelatywie obcym (mianowicie lidyjskim) zachowała się poprawna i nieskażona forma helłeńska (eolska).

³¹ Z. PISZCZEK (red.), *Mała encyklopedia kultury antycznej*, Warszawa: PWN 1990⁷, s. 799. W starożytności pod nazwą Ζάκυνθος funkcjonowały też ojkonimy, m.in. miasto w Hiszpanii (łac. *Saguntum*) i miasto w Libii, zwane także Ζακυνθία (sc. πόλις). Nazwę Ζάκυνθος nosiła dawniej wyspa Paros, a także Delos, zob. G.E. BENSELER, *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig: Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn 1884³, s. 437. Warto odnotować, że na Delos wznosi się góra zwana niegdyś Kynthos (stgr. Κύνθος), por. E. KACZYŃSKA, „*Cieszcie się kozy! Rozejm ogłasza bogini*”. *Uwagi krytyczne do jednego z epigramatów Kallimacha (62 Pfeiffer = 61 Gow-Page)*, „*Meander*” 54(1999), z. 5, s. 421-428.

³² A.J. Van WINDEKENS, *Contribution à l'étude de l'onomastique pélasgique*, Louvain: Publications Universitaires – Institut Orientaliste 1954, s. 54-57, proponuje „pelazgijską” etymologię dla wyspy Zakynthos, od której wywodzi też nazwę tykwy pospolitej. A. CARNOY, *Dictionnaire étymologique...*, s. 274, s.v. *zacynthis*, cytuje wprawdzie powyższe objaśnienie („fruit cultivé dans l'île de Zacynthos”), ale opatruje je podwójnym znakiem zapytania. Belgijski uczony nie wyklucza jednocześnie zapożyczenia orientального ze źródła anatolijskiego lub egejskiego. W nowszej pracy ten sam badacz, odrzuciwszy wywód nazwy roślinnej od nesonimu Ζάκυνθος, wyprowadza ją od rdzenia ie. **kēko-* ‘zielona pasza, pokarm’, por. A. CARNOY, *Les suffixes toponymiques pré-grecs*, „*L'Antiquité Classique*” 29(1960), s. 325-326. Pochodzenie pelazgijskie, nawiązujące do wyspy Zakynthos, stanowczo wyklucza D.A. HESTER, „*Pelasgian*” – *A New Indo-European Language?*, „*Lingua*” 13(1965), s. 353-354. Do tej pory nie brano pod uwagę objaśnienia odwołującego się do miasta libijskiego Zakynthos, ani też afrykańskiej (semito-chamickiej) genezy rozpatrywanej wiązki nazwy dla 'rzepy' lub 'tykwy pospolitej’.

W dotychczasowej praktyce badawczej niewiele uwagi poświęcono zachowanej w kodeksie marcjańskim formie ζακαυθίδες, która bez jakiegokolwiek uzasadnienia została uznana za zepsutą i wymagającą interwencji edytorskiej. Przyczyna tego stanu rzeczy jest dość prozaiczna. Wydawcy dzieła Hesychiosa, tj. Marcus Musurus (ok. 1470-1517), Moriz Wilhelm Constantin Schmidt (1858-1868) i Kurt Latte (1891-1964), na bazie wyżej przytoczonej glosy lidyjskiej oraz domniemanego (błędneho) nawiązania do wyspy Zakynthos, poprawili tekst kodeksu marcjańskiego (ζακαυθίδες Η)³³ i wprowadzili do wydań leksykonu Hesychiosa omawianą glosę w następującej postaci: ζακυνθίδες · κολοκόνται³⁴.

Naszym zdaniem, poprawka Musurusa, zamieszczona w pierwszej edycji leksykonu Hesychiosa z 1514 roku (*editio Aldina*) i później powtórzona przez Schmidta i Lattego, nie jest konieczna. Formę ζακαυθίδες ('tykwy') można wyprowadzić z archetypu *ζακαλτίδες, który stoi w oczywistej relacji do tesalskiej formy ζακελτίδες ('tykwy' lub 'rzepy') oraz beockiej ζεκελτίδες ('rzepy')³⁵.

Co więcej, nie można wykluczyć, że wariant ζακυνθίδες, o ile potraktujemy go jako samodzielny lemat, jest przekształceniem dialektalnej postaci *ζακυλθίδες. Sekwencje konsonantyczne λτ, λθ ulegały nieregularnej (lecz relatywnie częstej) transformacji w ντ, νθ, zwłaszcza w dialektach zachodniogreckich³⁶, np. gr. dor. (Epicharm) φίντατος wobec gr. hom., att. φίλτατος adi. superlat. 'najmilszy, najprzyjemniejszy, najukochańszy, najdroższy'; gr. dor. (Alkman, Teokryt) βέντιστος wobec gr. att. βέλτιστος adi. superlat. 'najlepszy, najznakomitszy'³⁷; gr. dor. ἐνθεῖν (inf. aor. II act.) wobec gr. att. ἐλθεῖν, kret. εὐθεῖν (< pie. *h₁ludh-), por. gr. hom. ἦλυθον 'wyruszyłem, przybyłem'³⁸.

³³ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 812-813. Kodeks marcjański, powstały ok. 1430 w Konstantynopolu, przechowywany obecnie w Wenecji (Biblioteca Nazionale Marciana, MSS Greci fondo antico No. 622), jest jedynym zachowanym manuskrytem zawierającym leksykon Hesychiosa z Aleksandrii. Zob. K. ALPERS, I.C. CUNNINGHAM (eds.), *Hesychii Alexandrii Lexicon*, vol. 4, Berlin–New York: Walter de Gruyter 2009, s. XI.

³⁴ *Hesychii Alexandrini Lexicon*, post I. Albertum recensuit M. Schmidt, Bd. 2, Ienae: sumptibus Frederici Maukii 1860, s. 252; K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 257.

³⁵ Warto w tym miejscu odnotować, że forma beocka ζεκελτίδες powstała z praformy *ζακελτίδες na skutek całkowitej asymilacji regresywnej (α – ε > ε – ε). Z kolei diskutowana postać ζακαυθίδες (< *ζακαλτίδες < *ζα-κελτίδες) daje się objaśnić dwoma fonologicznymi procesami: asymilacją progresywną (α – ε > α – α) oraz późniejszą welaryzacją spółgłoski płynnej λ. Liczne greckie przykłady asymilacji samogłosek przytacza Jurewicz, *Gramatyka historyczna...*, s. 67-68.

³⁶ C.D. BUCK, *The Greek Dialects...*, s. 64-65.

³⁷ E. SCHWYZER, *Griechische Grammatik*, Bd. 1, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1939, s. 213.

³⁸ G. MEYER, *Griechische Grammatik*, Leipzig: Verlag von Breitkopf & Härtel 1896³, s. 242; E. SCHWYZER, *Griechische...*, Bd. 1, s. 213; C.D. BUCK, *The Greek Dialects...*, s. 65; IO.B. ΟΤΚΥΠ-

WELARYZACJA SPÓŁGŁOSKI PŁYNNIEJ Λ [L]
W DIALEKCIE KRETEŃSKIM

Oryginalna glosa Hesychiosa ζακαυθίδες · κολοκύνται (HAL ζ-30), której nie można analizować w oderwaniu od tesalskiej glosy ζακελτίδες · κολοκύνται. ἡ γογγυλίδες (HAL ζ-24), rejestruje wyjątkową zmianę fonetyczną λ > υ, charakterystyczną wyłącznie dla gwar centralnej Krety. Proces ten, polegający na welaryzacji ogólnogreckiego fonemu -λ- [l] na końcu sylaby zamkniętej i na regularnym jego przekształceniu w kreteński fonem [ɥ]³⁹, jest doskonale poświadczony w co najmniej pięciu kreteńskich glosach zarejestrowanych przez Hesychiosa z Aleksandrii:

[1] αὐκάν · ἀλκήν. Κρήτες (HAL α-8277)⁴⁰, por. gr. hom. ἀλή f. ‘siła fizyczna, hart, dzielność, męstwo’⁴¹;

[2] αὐκύνα · ἀλκύνα. Κρήτες (HAL α-8280)⁴², por. gr. hom. ἀλκυών f. ‘zimorodek, *Alcedo hispida* L.’;

[3] αὔμα · ἄλμη, ὑπὸ Κρητῶν (HAL α-8324)⁴³, por. gr. hom. ἄλμη f. ‘słona woda, morze; słony osad na ziemi; słony roztwór, solanka’;

ЩИКОВ [Ju.W. OTKUPSZCZIKOW], *Из истории индоевропейского словообразования*, Ленинград: Издательство Ленинградского Университета 1967, s. 177, 189.

³⁹ G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole adiecta glossarum Creticarum collectione*, Halis Saxonum: Formis Hendeliis 1872, s. 27; A.N. ΣΚΙΑΣ [A.N. SKIAS], *Περὶ τῆς κρητικῆς διαλέκτου*, Αθήνα: Π.Δ. Σακελλάριος 1891, s. 75; J. BRAUSE, *Lautehre der kretischen Dialekte*, Halle a. S.: Max Niemeyer 1909, s. 173-175; A. THUMB, E. KIECKERS, *Handbuch der griechischen Dialekte*, Bd. 1, Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung 1932², s. 156; A. BARTONĚK, *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.*, Prague: Academia 1972, s. 152; M. BILE, *Le dialecte crétois ancien. Étude de la langue des inscriptions. Recueil des inscriptions postérieures aux IC*, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner 1988, s. 120. Choć sygnalizowany fenomen w języku greckim epoki antycznej jest wyjątkowy, R. BROWN, *Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985, s. 35, słusznie uwydatnia, że welaryzacja spółgłoski płynnej [l] “is a common feature found in many languages (e.g. Old French, Modern Polish) and occurs in some varieties of spoken English (e.g. the London Cockney dialect)”.

⁴⁰ *Hesychii Alexandrini Lexicon*, Recensuit et emendavit K. LATTE, Bd. 1. Hauniae: Ejnar Munksgaard 1953, s. 279.

⁴¹ G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; E. SCHWYZER, *Griechische...*, t. 1, s. 212; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 111; R. BROWN, *Evidence...*, s. 35; Α.Θ. ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ [A.Th. WASILAKIS], *Το κρητικό λεξιλόγιο*, Ηράκλειο Κρήτης: nakładem autora 1998, s. 46.

⁴² K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 1, s. 280; G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 111; R. BROWN, *Evidence...*, s. 35.

⁴³ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 1, s. 281; G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 111.

[4] αἶσος · ἄλσος. Κρητες (HAL α-8347)⁴⁴, por. gr. hom. ἄλσος n. ‘gaj, zwłaszcza święty gaj, święty okręg’.

[5] θεύγεσθαι · θέλγεσθαι. Κρητες (HAL θ-427)⁴⁵, por. gr. hom. θέλω ‘zaczarować, nęcić, zwieść, ludzić; wywołać coś czarami’.

Kreteńską genezę przypisuje się także kolejnym glosom Hesychiosa, rejestrującym ten sam proces fonetyczny:

[6] ἀγείν · ἀλγείν (HAL α-8231)⁴⁶, por. gr. hom. ἀλγέω ‘cierpieć, odczuwać ból; martwić się, boleć’;

[7] εἶθεῖν · ἐλθεῖν (HAL ε-6863)⁴⁷, por. gr. hom. ἦλυθον, att. ἦλθον ‘wyruszyłem, przybyłem’, inf. aor. II act. ἐλ(υ)θεῖν.

Uważamy, że ósmy przypadek, dokumentujący nietypowe dla języka starogreckiego zjawisko artykulacyjne, pojawia się w kolejnej glosie Hesychiosa: [8] ζακαυθίδες · κολοκύνται (‘tykwy’), przy czym rękopiśmienny lemat ζακαυθίδες może być wyprowadzony z uprzedniej formy *ζακαλθίδες, która stoi w niewątpliwej relacji z terminem beockim ζεκελτίδες i tesalskim ζακελτίδες.

KRETEŃSKI MATERIAŁ EPIGRAFICZNY A ZAGADNIENIE WELARYZACJI SPÓŁGŁOSKI PŁYNNIEJ

Welaryzacja fonemu gr. -λ- [l] na końcu sylaby zamkniętej, a następnie jego wokalizacja, jest specyficznym procesem fonetycznym, który został wielokrotnie odnotowany w inskrypcjach Gortyny, Lebny i Fajstos⁴⁸. Wys-

⁴⁴ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 1, s. 282; G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 111.

⁴⁵ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 318; G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; E. SCHWYZER, *Griechische...*, Bd. 1, s. 212; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 111; R. BROWN, *Evidence...*, s. 58.

⁴⁶ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 1, s. 278 (“Creticum”); G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 27 („Creticum vocabulum est”); A.N. ΣΚΙΑΣ, *Περί της κρητικής...*, s. 75; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; F. BECHTEL, *Die griechischen Dialekte*, Bd. 2, Berlin: Weidmann 1963², s. 704; R. BROWN, *Evidence...*, s. 35; A.Th. WASILAKIS, *To κρητικό...*, s. 46.

⁴⁷ K. LATTE (ed.), *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 2, s. 225 (“Creticum”); G.M. KLEEMANN, *De universa Creticae dialecti indole...*, s. 35; A.N. ΣΚΙΑΣ, *Περί της κρητικής...*, s. 75; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; F. BECHTEL, *Die griechischen...*, Bd. 2, s. 704; R. BROWN, *Evidence...*, s. 56-57; A.Th. WASILAKIS, *To κρητικό...*, s. 77.

⁴⁸ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften nebst Nachträgen und kurzem Abriss der Laut-, Formen- und Wortbildungslehre des kretischen Dialekts*. w: H. COLLITZ, O. HOFFMANN (Hrsg.) *Sammlung Griechischer Dialekt-Inschriften*, Bd. 4, H. 3, Göttingen: Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht 1915, s. 1066 („λ vor Konsonanten > υ”); C.D. BUCK, *The Greek Dialects...*, s. 64;

terowanie welarnego wariantu [ɥ] w dialekcie centralnej Krety potwierdzają następujące przykłady epigraficzne:

[9] ἀδευπιαί nom. pl. ‘siostry’⁴⁹ (Prawo Gortyny, V w. p.n.e.) reprezentuje gr. ἀδελφεί (= att. ἀδελφαί f. pl. ‘siostry, krewniaczki’). Warto jednak zaznaczyć, że w tym samym dokumencie aż 13 razy poświadczony jest apelatyw ἀδελπίος m. ‘brat’⁵⁰ (< gr. ἀδελφεός, por. att. ἀδελφός m. ‘brat, krewniak, rodak’⁵¹);

[10] ἀδευφιόν acc. sg. ‘brata’ (Gortyna, II w. p.n.e.)⁵² od apelatywu gr. ἀδελφεός m. ‘brat’, por. att. ἀδελφός;

[11] Ἀνταύκιος gen. sg. (Gortyna, II w. p.n.e.) od imienia osobowego Ἀνταύκης⁵³ (< gr. Ἀντάκης), por. gr. kret. Ἀντάκῆς, Gortyna, 184 r. p.n.e.⁵⁴ oraz kreteńską glosę αὐκάν · ἀλκήν. Κρητες (HAL α-8277), zarejestrowaną w leksykonie Hesychiosa;

[12] αὐφίτων gen. pl. (Gortyna, IV w. p.n.e.)⁵⁵ < ἀλφίτων, por. gr. att. ἄλφιτον n. ‘kasza jęczmienna, pęczak, wywar jęczmienny’, także w sensie ogólniejszym ‘mąka, chleb; żywność, pożywienie’⁵⁶;

[13] ἐπευθών (Gortyna, II w. p.n.e.)⁵⁷ < ἐπελθών, por. glosę Hesychiosa εὐθεῖν · ἐλθεῖν (HAL ε-6863);

M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120. Zob. też M. MORANI, *Introduzione alla linguistica greca. Il greco tra le lingue indeuropee*, Alessandria: Edizioni dell’Orso 1999, s. 82.

⁴⁹ A.N. ΣΚΙΑΣ, *Περί της κρητικής...*, s. 75; G. MEYER, *Griechische...*, s. 244; M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae*, vol. 4: *Tituli Gortynii*. Roma: La Libreria dello Stato 1950, s. 132, 159; A. BARTONĚK, *Classification of the West Greek Dialects...*, s. 152; I. CALERO SECALL, *Leyes de Gortina*, (Supplementa Mediterranea 2), Madrid: Ediciones Clásicas 2000, s. 172, 247. Należy odnotować, że w *Prawie Gortyny* grafem π służy do oznaczenia zarówno bezdźwięcznej spółgłoski [p], jak i bezdźwięcznej aspiraty labialnej [pʰ].

⁵⁰ A. BARTONĚK, *Classification of the West Greek Dialects...*, s. 152 wyjaśnia obserwowaną frekwencję zapisów przywiązaniem do konserwatywnej pisowni ortograficznej: „The fact that the “regular” λ- forms are far more prevailing may be explained by the conservational power of the traditional orthography”.

⁵¹ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik...*, t. 1, s. 25; H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English...*, s. 20-21; O. JUREWICZ, *Słownik...*, t. 1, s. 9; F. MONTANARI, *Vocabolario...*, s. 71.

⁵² M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 4, s. 284; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁵³ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1036 („Ἀνταύκιος, gen. von Ἀνταύκης = Ἀντάκης”); M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 4, s. 311-312 („Ἀνταύκιος pro Ἀντάκιος”); F. BECHTEL, *Die griechischen...*, Bd. 2, s. 704; P.M. FRASER, E. MATTHEWS, *A Lexicon of Greek Personal Names*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press 1987, s. 42; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁵⁴ P.M. FRASER, E. MATTHEWS, *A Lexicon...*, vol. 1, s. 41.

⁵⁵ M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 4, s. 212 (inskr. nr 245), także s. 213 („forma Gortynia αὐφίτων (pro ἀλφίτων)”); M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁵⁶ Z. ABRAMOWICZÓWNA (red.), *Słownik...*, t. 1, s. 99; O. JUREWICZ, *Słownik...*, t. 1, s. 32.

⁵⁷ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1127; M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 4, s. 231, 234; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

[14] φευμέναν part. acc. sg. f. (Gortyna, V w. p.n.e.)⁵⁸. Należy jednak zaznaczyć, że w *Prawie Gortyny* (V w. p.n.e.) pojawia się dwukrotnie forma καταφελμένων (gen. pl.), która jeszcze zachowuje fonem [l];

[15] Φευχάνω gen. sg. '(boga) Welchanosa' (Fajstos, III w. p.n.e.)⁵⁹; Φευχανίω gen. sg. 'w miesiącu zwanym Welchanios' (Gortyna, II w. p.n.e.)⁶⁰;

[16] καυχῶι dat. sg. (Gortyna, III w. p.n.e.)⁶¹ od apelatywu gr. kret. καλχός m. 'brąz' (= gr. hom. χαλκός m. 'miedź, brąz, spiż'), gr. myk. ka-ko m. 'brąz'⁶²;

[17] πορτευθών (Lebena, II w. p.n.e.)⁶³ < *πορτ-ελθών, por. wyżej przykład [7]. W pierwszym członie złożenia pojawia się przyimek gr. kret. πορτί 'ku, koło, przy'⁶⁴, powstały na skutek metatezy spółgłoski płynnej z praformy gr. *πρωτί⁶⁵, por. gr. epic. πρωτί, także ποτί, dor. ποτί. Apokorowaną formą gr. joń. *πρωσί jest gr. hom., att.-joń. πρὸς.

Jak dokumentuje przytoczony powyżej materiał epigraficzny, welaryzacja spółgłoski płynnej [l] pojawiła się już w V i IV w. p.n.e. w Gortynie, a w następnych stuleciach (III-II w. p.n.e.) rozprzestrzeniła się na okoliczne miasta (Fajstos, Lebena). Wymowa welarna musiała być dość powszechna w południowej części centralnej Krety, skoro na inskrypcjach pojawiły się liczne zapisy fonetyczne rejestrujące lokalną wymowę [ɰ]⁶⁶.

⁵⁸ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1132; M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 4, s. 183, 187; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁵⁹ J. BRAUSE, *Lautlehre...*, s. 174; M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae*, vol. 1: *Tituli Cretae Mediae praeter Gortynios*, Romae: La Libreria dello Stato 1935, s. 274. Zob. też E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1035 (Φεύχανος).

⁶⁰ M. Bile, *Le dialecte crétois...*, s. 120; A. CHANIOTIS, *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996, s. 407. Zob. też K. GEBURRA, *Menologia Graeca. Studium nazw miesięcy greckich*, Siedlce: Wydawnictwo Uczelniane WSRP 1996, s. 44.

⁶¹ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1139; E. SCHWYZER, *Griechische...*, Bd. 1, s. 212; Ю.В. ОТКУПИЩИКОВ, *Из истории...*, s. 177; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁶² F. AURA JORRO (ed.), *Diccionario micénico*, vol. 1, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1985, s. 308-309.

⁶³ M. GUARDUCCI (ed.), *Inscriptiones Creticae...*, vol. 1, s. 162; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 120.

⁶⁴ E. FRAENKEL, *Index der kretischen Inschriften...*, s. 1157.

⁶⁵ M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 125.

⁶⁶ Welaryzacja spółgłoski płynnej [l], ograniczona do pozycji przed samogłoskami środkową [a] i tylnymi [o, u], pojawia się także w kreteńskich gwarach języka nowogreckiego, por. Ν.Γ. ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ [N.G. KONDOSOPULOS], *Θέματα κρητικής διαλεκτολογίας*, Αθήνα: Βιβλιοεκδοτική Α.Ε. Μ. & Γ. Αναστασάκης 1997, s. 22-23, 220-227, 355, mapa na s. 221.

KRETEŃSKA GENEZA GLOSY HESYCHIOSA Z-30

Glosy kreteńskie [1-5], zarejestrowane w słowniku Hesychiosa z Aleksandrii, a także liczne przykłady epigraficzne [9-17], zapisane w kilku miastach kreteńskich położonych w południowej części centralnej Krety (m.in. w Fajstos, Gortynie i Lebenie), poświadczają niezbicie, że omawiana zmiana [l] > [ɥ] dokonała się w antycznych gwarach centralnokreteńskich. Nic zatem dziwnego, że glosy [6-7], które są pozbawione identyfikacji etnicznej (dialektalnej), uznaje się powszechnie za kreteńskie, a ściślej centralnokreteńskie.

Zestawienie trzech pokrewnych form poświadczonych w źródłach pisanych, ζακαυθίδες (HAL ζ-30), βεοκ. ζεκελτίδες (Atenajos IX 369b) oraz ζακελτίδες (Atenajos IX 369b; HAL ζ-24), pozwala poszerzyć kreteński materiał leksykalny o kolejną jednostkę słownikową. Zachowana w słowniku Hesychiosa z Aleksandrii forma ζακαυθίς f. ‘tykwa pospolita’ (pl. ζακαυθίδες) musi być uznana za kreteńską (podobnie jak wymienione wcześniej przykłady [1-7]), gdyż wykazuje ona typowo kreteńską przemianę fonetyczną, tj. welaryzację spółgłoski płynnej [l] > [ɥ]. Proces ten jest kompletnie nieznanym innym dialektom antycznej Grecji, co niezmiernie ułatwia przypisanie prawidłowej przynależności etnicznej glosie Hesychiosa ζακαυθίδες · κολοκύνται (HAL ζ-30).

Chociaż w opracowaniu leksykografa z Aleksandrii rozpatrywana glosa nie została opatrzona adnotacją <Κρητες> lub <ὕπὸ Κρητῶν> (jak np. glosy Hesychiosa [1-5]), to lemat zawiera takie specyficzne cechy fonetyczne, które jednoznacznie wskazują na jej kreteńskie (a ściślej – centralnokreteńskie) pochodzenie, zob. glosy [6-7], skwapliwie opatrzone przez edytora Kurta Lattego jednoznacznym kwalifikatorem „Creticum”⁶⁷.

MYKEŃSKA GENEZA TERMINU KRETEŃSKIEGO

W uprzednich podrozdziałach staraliśmy się wykazać na bazie bogatego materiału leksykalnego i epigraficznego, że glosa ζακαυθίδες · κολοκύνται (HAL ζ-30) powinna być przypisana Kreteńczykom zamieszkującym centralną część wyspy, zwłaszcza zaś okolice Gortyny, Fajstos i Lebeny. Teza badawcza opiera się na fonologicznych cechach lokalnego idiolektu, który charakteryzował się welaryzacją spółgłoski płynnej λ [l], czyli przejściem fonemu [l] w [ɥ], który wokalizował się w odpowiednim otoczeniu.

⁶⁷ K. LATTE (ed.). *Hesychii Alexandrini...*, Bd. 1, s. 278; Bd. 2 s. 225.

Niestety, samo ustalenie, że apelatyw ζακαυθίδες ('tykwy') należał do idiolektu centralnokreteńskiego, nie rozwiązuje wszystkich problemów badawczych. W rozpatrywanej głosie występuje przedniojęzykowa aspirata [t^h], względnie spirant zębowy [θ], podczas gdy w pokrewnych formach – beockiej ζεκελτίδες ('rzepy') i tesalskiej ζακελτίδες ('tykwy') – pojawia się bezdźwięczna spółgłoska zębowa [t]. Ponieważ starożytny dialekt kreteński nie zna zjawiska asybilacji bezdźwięcznej spółgłoski zębowej τ [t] w pozycji przed samogłoską przednią -ι- [i] i jego dalszego przekształcenia w spirant [θ] lub [s]⁶⁸, należy przyjąć, że wyróżniona forma centralnokreteńska ζακαυθίδες nie jest rodzima, lecz zapożyczona z innego dialektu greckiego⁶⁹, w którym spirantyzacja spółgłosek zębowych została wcześniej przeprowadzona. Za prawdopodobne źródło, z którego zapożyczono kreteńską formę *ζακαλσίδες (skąd następnie rozwinęła się udokumentowana postać centralnokreteńska ζακαυθίδες), należy uznać dawny dialekt mykeński⁷⁰, używany na terenie Krety w drugiej połowie II tysiąclecia p.n.e. Po podboju Krety przez Dorów dialekt mykeński ustąpił miejsca lokalnemu dialektowi

⁶⁸ Zachowanie [t] przed samogłoską przednią [i] jest cechą charakterystyczną wszystkich dialektów zachodniogreckich, a także niektórych dialektów eolskich (tj. tesalskiego i beockiego), zob. C.D. BUCK, *The Greek Dialects...*, s. 57-58; H. RIX, *Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1992, s. 89.

⁶⁹ Elementy niedoryckie poświadczane w dialekcie kreteńskim omawia C. BRIXHE, *La langue comme reflet de l'histoire ou les éléments non doriens du dialecte crétois*, w: C. BRIXHE (ed.), *Sur la Crète antique. Histoire, écritures, langues*, Nancy: Presses Universitaires de Nancy 1991, s. 43-77. Zob. też R.F. WILLETTS, *Arcado-Cypriot Traces in the Ancient Cretan Dialect*, w: *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969)*, vol. 1, Λευκωσία: Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών 1972, s. 225-229; E. RISCH, *La posizione del dialetto dorico*, w: D. MUSTI (a cura di), *Le origini dei greci. Dori e mondo egeo*, Roma-Bari: Editori Laterza 1991, s. 17-18, 31.

⁷⁰ W dialekcie mykeńskim już w II tysiącleciu p.n.e. pojawiła się asybilacja spółgłosek zębowych [t^h] oraz [t] w pozycji przed samogłoską przednią [i], zob. M. LEJEUNE, *La posizione dialettale del greco miceneo*, w: G. MADDOLI (a cura di), *La civiltà micenea. Guida storica e critica*, Roma-Bari: Editori Laterza 1992, s. 125-126. Przeddoryckie formy imienia boga Posejdona, zawierające spółgłoskę szczelinową [s], omawia szczegółowo R. SUCHARSKI, *Posejdon w świetle tekstów tabliczek w greckim piśmie linearnym B*, Warszawa: KNoKA PAN 2000, s. 19-22, dochodząc do konkluzji, że Dorowie peloponescy (m.in. Spartanie) przejęli ten teonim od Greków mykeńskich. Podobny pogląd wypowiada ostatnio A. STRIANO, *Laconian, Messenian*, w: G.K. GIANNAKIS (ed.), *Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics*, vol. 2, Leiden-Boston: Brill 2014, s. 287: „Probable substratum features such as the term *Pohoidaia* 'games in honor of Poseidon' seem to support the idea that Laconians settled in a region previously inhabited by speakers of so called "Achaean" dialect". Zob. też J. CHADWICK, *I Dori e la creazione dei dialetti greci*, w: D. MUSTI (a cura di), *Le origini dei greci. Dori e mondo egeo*, Roma-Bari: Editori Laterza 1991, s. 9; C.D. BUCK, *The Greek Dialects...*, s. 58; M. MORANI, *Introduzione alla linguistica greca...*, s. 101.

doryckiemu, pozostawiwszy pewne (niezbyt liczne) ślady w warstwie leksykalnej i onomastycznej.

Wydaje się zatem, że kreteński termin *ζακαλσίς, z którego wywodzi się postać centralnokreteńska ζακαυθίς ('tykwa pospolita, kalebasa, *Lagenaria siceraria* Standl.), został zapożyczony z achajskiego (mykeńskiego) źródła⁷¹. Warto w tym miejscu podkreślić, że w dialektach centralnej Krety grafem θ często oddaje grecki spirant [s], por. gr. kret. (Gortyna, III w. p.n.e.) πόλιθι (= gr. joń. πόλισι) dat. pl. 'miastom' (< pragr. *πόλισι); gr. kret. (Gortyna, II w. p.n.e.) φέτεθθι, (Lebena, II w. p.n.e.) φέτεθθι (= gr. att.-joń. ἔτεσι) dat. pl. 'w latach' (< pragr. *φέτεσσι); gr. kret. Ἀρκάθθι (= gr. att.-joń. Ἀρκάσι) dat. pl. 'Arkadyjczykom'; gr. kret. θάλαθθαν (= gr. joń. θάλασσαν) acc. sg. 'morze'⁷². Domniemany archetyp achajski (mykeński) *ζακαλσίς (pl. *ζακαλσίδες)⁷³ demonstruje uderzającą zgodność z zachowanymi formami eolskimi: tesal. ζακελίς (pl. ζακελίδες), beoc. ζεκελίς (pl. ζεκελίδες). Ponieważ dialekty achajskie i eolskie wykazują cały zespół podobieństw fonologicznych, fleksyjnych, słowotwórczych i leksykalnych⁷⁴, prezentowana zbieżność nie powinna budzić zastrzeżeń.

BIBLIOGRAFIA

- ABRAMOWICZÓWNA Z. (red.): Słownik grecko-polski, t. 1-4, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1958-1965.
 ADRADOS F.R. (ed.): Diccionario griego-español, vol. 4, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1994.
 ANDRIOTIS N.P. [ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ Ν.Π.]: Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 1990³.

⁷¹ W zachowanej leksyce mykeńskiej żaden wyraz nie zaczyna się od przedrostka δια-, który w piśmie linearnym B powinien być zapisany jako di-ja- (di-a- lub ewentualnie di-a₂-). Mamy natomiast poświadczenia formacji zawierających przedrostek za- [dza-], np. gr. myk. za-e-to-ro (PY An 610.12); gr. myk. za-ki-ri-jo [dza-krijos] (KN Vc 108), por. gr. Διά-κριος; gr. myk. za-ku-si-ja [dzakunsija] nom. pl. n. (PY Sa751; PY Sa 787.B), za-ku-si-jo [dzakunsijōi] dat. sg. (MY Oe 122), por. gr. att. Ζακυνθία, Ζακύνθος. Zob. F. AURA JORRO (a cura di), *Diccionario...*, vol. 2, s. 453-456.

⁷² A.N. ΣΚΙΑΣ, *Περί της κρητικής...*, s. 62; J. BRAUSE, *Lautlehre...*, s. 146-147; V. PISANI, *Manuale storico...*, s. 110-111; M. BILE, *Le dialecte crétois...*, s. 196.

⁷³ Warto odnotować, że formy mykeńskie za-ku-si-ja oraz za-ku-si-jo poświadczają zarówno prefiks za- [dza-], jak i asybilację spółgłoski zębowej [tʰ] do [s] w pozycji przed samogłoską przednią [i]. Nazwa etniczna Ζακύνθος (= gr. myk. za-ku-si-jo) została urobiona od nesonimu Ζάκυνθος, który – zdaniem V.I. GEORGIEVA, *Introduzione alla storia delle lingue indeuropee*. Roma: Edizioni dell'Ateneo 1966, s. 55, 179, 207 – należy wyjaśniać jako formację złożoną *Διά-κυνθος (dosłownie 'bardzo górzysta [wyspa]'), por. oronim Κύνθος na wyspie Delos.

⁷⁴ M. MORANI, *Introduzione alla linguistica greca...*, s. 101-102, 110-112.

- ANDRIOTIS N.: *Lexikon der Archaismen in neugriechischen Dialekten*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1974.
- ATENAJOS: *Uczta mędrców, przełożyli, wstępem i komentarzem opatrzyli K. Bartol i J. Danielewicz*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2010.
- AURA JORRO F. (ed.): *Diccionario micénico*, vol. 1-2, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1985-1993.
- BABINIOTIS G. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.]: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2002².
- BABINIOTIS G. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ.]: *Ετυμολογικό λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας 2011².
- BARTONĚK A.: *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.*, Prague: Academia 1972.
- BARTONĚK A.: *Chrétomatie starořeckých nářečních nápisů*, Brno: Masarykova Univerzita 2011.
- BECHTEL F.: *Die griechischen Dialekte*, Bd. 1-2, Berlin: Weidmann 1963².
- BEEKES R.: *Etymological Dictionary of Greek*, vol. 1-2, Leiden–Boston: Brill 2010.
- BEKKER I. (ed.): *Anecdota Graeca*, Bd. 1: *Lexica Segueriana*, Berolini: G.C. Nauck 1814.
- BENSELER G.E.: *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, Braunschweig: Verlag von Friedrich Vieweg und Sohn 1884³.
- BILE M.: *Le dialecte crétois ancien. Étude de la langue des inscriptions. Recueil des inscriptions postérieures aux IC*, Paris: Librairie Orientaliste Paul Geuthner 1988.
- BOISACQ É.: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque étudiée dans ses rapports avec les autres langues indo-européennes*, Heidelberg: Carl Winter–Paris: Librairie C. Klincksieck 1916.
- BRAUSE J.: *Lautlehre der kretischen Dialekte*, Halle a. S.: Max Niemeyer 1909.
- BRIXHE C.: *La langue comme reflet de l'histoire ou les éléments non doriens du dialecte crétois*, w: C. BRIXHE (ed.), *Sur la Crète antique. Histoire, écritures, langues*, Nancy: Presses Universitaires de Nancy 1991, s. 43-77.
- BROWN R.: *Evidence for Pre-Greek Speech on Crete from Greek Alphabetic Sources*, Amsterdam: Adolf M. Hakkert 1985.
- BUCK C.D.: *The Greek Dialects. Grammar, Selected Inscriptions, Glossary*, Bristol: Bristol Classical Press 2009.
- CALERO SECALL I.: *Leyes de Gortina. (Supplementa Mediterránea 2)*, Madrid: Ediciones Clásicas 2000.
- CARNOY A.: *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain: Publications Universitaires – Institut Orientaliste 1959.
- CARNOY A.: *Les suffixes toponymiques pré-grecs*, „L'Antiquité Classique” 29(1960), s. 319-336.
- CHADWICK J.: *I Dori e la creazione dei dialetti greci*, in: D. MUSTI (a cura di), *Le origini dei greci. Dori e mondo egeo*, Roma–Bari: Editori Laterza 1991, s. 3-12.
- CHANIOTIS A.: *Die Verträge zwischen kretischen Poleis in der hellenistischen Zeit*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1996.
- CHANTRAINE P.: *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*, vol. 1-4, Paris: Éditions Klincksieck 1968-1980.
- CHORIKOW I.P., MALEW M.G. [ХОРИКОВ И.П., МАЛЕВ М.Г.]: *Новогреческо-русский словарь*, Москва: Издательство «Русский Язык» 1980.
- COLVIN S.: *A Historical Greek Reader. Mycenaean to the Koiné*, Oxford–New York: Oxford University Press 2007.
- DIOSCÓRIDES: *Plantas y remedios medicinales (De materia medica, libros I-III)*. Introducción, traducción y notas de M. GARCÍA VALDÉS, Madrid: Editorial Gredos 1998.
- DWORIECKI I.Ch. [ДВОРЕЦКИЙ И.Х.]: *Древнегреческо-русский словарь*, т. 1-2, Москва: Государственное Издательство Иностранных и Национальных Словарей 1958.

- EGETMEYER M.: Wörterbuch zu den Inschriften im kyprischen Syllabar, Berlin–New York: Walter de Gruyter 1992.
- FLOROS A.Th. [ΦΛΩΡΟΣ Α.Θ.]: Νεοελληνικό ετυμολογικό και ερμηνευτικό λεξικό, Αθήνα: Α. Λιβάνης & Σία «Νέα Σύνορα» 1980.
- FRAENKEL E.: Index der kretischen Inschriften nebst Nachträgen und kurzem Abriss der Laut-, Formen- und Wortbildungslehre des kretischen Dialekts, in: H. COLLITZ, O. HOFFMANN (Hrsg.), Sammlung Griechischer Dialekt-Inschriften, Bd. 4, H. 3, Göttingen: Verlag von Vandenhoeck & Ruprecht 1915, s. 1030-1208.
- FRASER P.M., MATTHEWS E.: A Lexicon of Greek Personal Names, vol. 1, Oxford: Clarendon Press 1987.
- FRISK Hj.: Griechisches etymologisches Wörterbuch, Bd. 1-3, Heidelberg: Carl Winter 1960-1972.
- GENAUST H.: Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen, Hamburg: Nikol Verlagsgesellschaft 2005³.
- GEORGIEV V.I.: Introduzione alla storia delle lingue indeuropee, Roma: Edizioni dell'Ateneo 1966.
- GEJBURA K.: Menologia Graeca. Studium nazw miesięcy greckich, Siedlce 1996.
- GORCZYŃSKI T. (red.): Rośliny użytkowe, Warszawa: Wiedza Powszechna 1961.
- GUARDUCCI M.: Inscriptiones Creticae opera et consilio Friderici Halbherr collectae, vol. 1-4, Roma: La Libreria dello Stato 1935-1950.
- GUSMANI R.: Lydisches Wörterbuch mit grammatischer Skizze und Inschriftensammlung, Heidelberg: Carl Winter 1964.
- HESTER D.A.: "Pelagian" – A New Indo-European Language? „Lingua” 13(1965), s. 335-384.
- HOFMANN J.B.: Etymologisches Wörterbuch des Griechischen, München: Verlag von R. Oldenbourg 1950.
- IAKOW D. [ΙΑΚΩΒ Δ.] et alii (eds.): Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 2005⁵.
- JUREWICZ O.: Gramatyka historyczna języka greckiego, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999².
- JUREWICZ O.: Słownik grecko-polski, t. 1-2, Warszawa: Wydawnictwo Szkolne PWN 2000.
- KACZYŃSKA E.: „Cieszcie się kozy! Rozejm ogłasza bogini”. Uwagi krytyczne do jednego z epigramatów Kallimacha (62 Pfeiffer = 61 Gow-Page), „Meander” 54(1999), z. 5, s. 421-428.
- KACZYŃSKA E., WITCZAK K.T.: Cypryjski epigram na wotywnym reliefie z Golgoj (ICS nr 264), w: K. BARTOL, J. DANIELEWICZ (red.), Epigram grecki i łaciński w kulturze Europy. Konferencja ogólnopolska, Poznań, 11-12 grudnia 1995, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 1997, s. 125-147.
- KLEEMANN G.M.: De universa Creticae dialecti indole adiecta glossarum Creticarum collectione, Halis Saxonum: Formis Hendeliis 1872.
- KOMIS D.L. [ΚΟΜΗΣ Δ.Λ.]: Κυθηραϊκό λεξικό, Αθήνα: Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών 1995.
- KONDOSOPULOS N.G. [ΚΟΝΤΟΣΟΠΟΥΛΟΣ Ν.Γ.]: Θέματα κρητικής διαλεκτολογίας, Αθήνα: Βιβλιοεκδοτική Α.Ε.Μ. & Γ. Αναστασάκης 1997
- LATTE K. (ed.): Hesychii Alexandrini Lexicon, Bd. 1-2, Hauniae: Ejnar Munksgaard 1953-1966.
- LEJEUNE M.: La posizione dialettale del greco miceneo, in: G. MADDOLI (a cura di), La civiltà micenea. Guida storica e critica, Roma–Bari: Editori Laterza 1992, s. 121-126.
- MEYER G.: Griechische Grammatik, Leipzig: Verlag von Breitkopf & Härtel 1896³.
- MEYER L.: Handbuch der griechischen Etymologie, Bd. 1-4, Leipzig: Verlag von S. Hirzel 1901.
- LIDDELL H.G., SCOTT R.: A Greek-English Lexicon. With a revised supplement, Oxford: Clarendon Press 1996.
- MEINEKE A. (ed.): Stephani Byzantini Ethnorum quae supersunt, Chicago (Illinois): Aris Publishers 1992.
- MÉNDEZ DOSUNA J.: Αιολικές διάλεκτοι, in: A.-Ph. CHRISTIDIS [Α.-Φ. ΧΡΗΣΤΙΔΗΣ] (ed.), Ιστορία

- της ελληνικής γλώσσας: Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα, Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών 2014², s. 391-401.
- MONTANARI F.: Vocabolario della lingua greca, Milano: Loescher Editore 2003.
- MORANI M.: Introduzione alla linguistica greca. Il greco tra le lingue indeuropee, Alessandria: Edizioni dell'Orso 1999.
- OTKUPSZCZIKOW JU.W. [ОТКУПЩИКОВ Ю.В.]: Из истории индоевропейского словообразования, Ленинград: Издательство Ленинградского Университета 1967.
- PISANI V.: Manuale storico della lingua greca, Brescia: Paideia Editrice 1973².
- PISZCZEK Z. (red.): Mała encyklopedia kultury antycznej, Warszawa: PWN 1990⁷.
- PODBIELKOWSKI Z.: Słownik roślin użytkowych, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne 1985⁵.
- POKORNY J.: Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bd. 1, Bern–München: Francke Verlag 1959.
- PRELLWITZ W.: Etymologisches Wörterbuch der griechischen Sprache, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 1892.
- QUATTORDIO MORESCHINI A.: Le formazioni nominali greche in *-nth-*, Roma: Edizioni dell'Ateneo 1984.
- RISCH E.: La posizione del dialetto dorico, in: D. MUSTI (a cura di), Le origini dei greci. Dori e mondo egeo, Roma–Bari: Editori Laterza 1991, s. 13-35.
- RIX H.: Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1992.
- RIX H. (Hrsg.): Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen, Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag 2001².
- ROHLFS G.: Lexicon Graecanicum Italiae inferioris. Etymologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität, Tübingen: Max Niemeyer Verlag 1964².
- SCHMIDT M. (ed.): Hesychii Alexandrini Lexicon, Bd. 2, Ienae: sumptibus Frederici Maukii 1860.
- SCHRADER O., NEHRING A.: Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde, Bd. 1-2, Berlin–Leipzig: Walter de Gruyter 1917-1929.
- SCHWYZER E.: Griechische Grammatik, Bd. 1, München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1939.
- SKIAS A.N. [ΣΚΙΑΣ Α.Ν.]: Περί της κρητικής διαλέκτου, Αθήνα: Π.Δ. Σακελλάριος 1891.
- SOWA W.: Greek ζά for διά and Some «Lesbian» Glosses, „Emerita” 77(2009), z. 2, s. 271-294.
- STRIANO A.: Laconian, Messenian, in: G.K. GIANNAKIS (ed.), Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics, vol. 2, Leiden–Boston: Brill 2014, s. 287-288.
- SUCHARSKI R.: Posejdon w świetle tekstów tabliczek w greckim piśmie linearnym B, Warszawa: Komitet Nauk o Kulturze Antycznej PAN 2000.
- THUMB A., KIECKERS E.: Handbuch der griechischen Dialekte, Bd. 1, Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung 1932².
- van WINDEKENS A.J.: Contribution à l'étude de l'onomastique pélasgique, Louvain: Publications Universitaires – Institut Orientaliste 1954.
- VENDRYES J.: Traité de grammaire comparée des langues classiques, Paris: Librairie Ancienne Honoré Champion 1960.
- WASILAKIS A.Θ. [ΒΑΣΙΛΑΚΗΣ Α.Θ.]: Το κρητικό λεξιλόγιο, Ηράκλειο Κρήτης: nakładem autora 1998.
- WILLETTS R.F.: Arcado-Cypriot Traces in the Ancient Cretan Dialect, in: Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969), vol. 1, Λευκωσία: Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών 1972, s. 225-229.

TESALSKA I KRETEŃSKA NAZWA TYKWY POSPOLITEJ

STRESZCZENIE

W dziele pt. *Uczta mężów* (IX 369b) Atenajos przytacza cztery greckie nazwy rzepy (*Brassica campestris* L., syn. *Brassica rapa* L.): βουνιάς, γογγυλίσ, lak. γάστρα oraz beoc. ζεκελίς. Trzy pierwsze apelatywy mają doskonałą motywację w zachowanej leksyce greckiej. Czwarty wyraz pozostaje etymologicznie i słowotwórczo niejasny. Atenajos podaje, że dwaj greccy autorzy, Amerias oraz Timachidas, przytaczają dialektałny (niewątpliwie tesalski) termin ζακελίς f. ‘tykwa pospolita, tykwa zwyczajna, kalebasa, *Lagenaria siceraria* (Molina) Standl.’. W leksykonie Hesychiosa z Aleksandrii pojawiają się dwie pokrewne glosy: ζακελίδες · κολοκύνται. ἢ γογγυλίδες (HAL ζ-24); ζακαυθίδες · κολοκύνται (HAL ζ-30). Pierwsza glosa odnosi się do tesalskiej leksyki. Druga glosa (niepotrzebnie emendowana w wydaniach M. Schmidta i K. Lattego) dokumentuje zmianę spółgłoski płynnej λ [l] do [μ], co jest zjawiskiem typowo kreteńskim, dobrze poświadczonym w leksykonie Hesychiosa, por. [1] αὐκάν · ἀλκήν. Κρήτες (HAL α-8277); [2] αὐκύονα · ἀλκυόνα. Κρήτες (HAL α-8280); [3] αὔμα · ἄλμη, ὑπὸ Κρητῶν (HAL α-8324); [4] αὔσος · ἄλσος. Κρήτες (HAL α-8347); [5] θεύγεσθαι · θέλγεσθαι. Κρήτες (HAL θ-427). Proces welaryzacji *λ [l] potwierdzają też teksty epigraficzne odnalezione w trzech ośrodkach centralnej Krety (Gortyna, Fajstos, Lebena). W tej sytuacji Hesychiosowy termin ζακαυθίδες ‘tykwy’ (sprawdzający się do uprzedniego *ζακαυθίδες) musi być uznany za typowy dialektyzm centralnokreteński.

Słowa kluczowe: nazwy botaniczne, dialekt kreteński, dialektologia grecka, leksyka grecka

THE THESSALIAN AND CRETAN NAME FOR ‘BOTTLE GOURD’

SUMMARY

In his work *Deipnosophistae* (IX 369b) Athenaeus discusses four Greek names for ‘turnip, *Brassica campestris* L., syn. *Brassica rapa* L.’, namely βουνιάς, γογγυλίσ, Laconian γάστρα and Boeotian ζεκελίς. Three first appellatives are clearly motivated by the Greek vocabulary. The fourth term is unclear etymologically. According to Athenaeus (IX 369b), two Greek writers, Amerias and Timachidas, refer to a dialectal (evidently Thessalian) term ζακελίς f. ‘bottle gourd, *Lagenaria siceraria* (Molina) Standl.’. In his lexicon Hesychius of Alexandria registers two related glosses: ζακελίδες · κολοκύνται. ἢ γογγυλίδες (HAL ζ-24); ζακαυθίδες · κολοκύνται (HAL ζ-30). The former refers to the Thessalian item. The latter one (wrongly printed as ζακαυθίδες · κολοκύνται in M. Schmidt’s and K. Latte’s editions) demonstrates a change of the liquid stop λ [l] to [μ], which is explained as a Cretan phenomenon, attested also in the Hesychian lexicon, see e.g. [1] αὐκάν · ἀλκήν. Κρήτες (HAL α-8277); [2] αὐκύονα · ἀλκυόνα. Κρήτες (HAL α-8280); [3] αὔμα · ἄλμη, ὑπὸ Κρητῶν (HAL α-8324); [4] αὔσος · ἄλσος. Κρήτες (HAL α-8347); [5] θεύγεσθαι · θέλγεσθαι. Κρήτες (HAL θ-427). The same phonological process of velarization of *λ [l] is securely confirmed in three towns of Central Crete (Gortys, Leben, Phaestus) by numerous epigraphic texts. It is highly probable that the Hesychian term ζακαυθίδες ‘calabash gourds’ (as if from *ζακαυθίδες) must be treated as a dialectal form typical of Central Cretan.

Key words: botanical names, Cretan dialect, Greek dialectology, Greek vocabulary